

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ У ПРИРОДНИЧИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ

У статті висвітлюються особливості реалізації ідеалу об'єктивності в природничих і соціальних науках через призму виявлення й аналізу головних аргументів, за якими соціальні науки є менш об'єктивними, ніж природничі. На підставі праць сучасних зарубіжних і вітчизняних методологів науки висвітлюється ряд рис сучасного наукового пізнання (звернення до вивчення складних нелінійних систем, відмова від концепту єдиної істинної теорії, врахування засобів діяльності і ціннісних настанов суб'єкта пізнання), які дають змогу відкинути чи суттєво послабити аргументи щодо меншої об'єктивності соціальних наук.

This article is devoted to some peculiarities of realization of the ideal of objectivity in the natural and social sciences. In the article there are shown and considered main arguments about inferiority and less objectivity of social sciences. On the basis of the works of modern philosophers of science the main characteristics of modern researches (such as researches of complex non-linear systems, turn to plurality of theories) is provided. It brings conclusion that arguments about the less objectivity of social sciences are fails or weakened.

Однією з важливих характеристик наукового пізнання є об'єктивність. Аналізуючи проблему співвідношення методології природничих і соціальних наук, неможливо не зупинитись на суттєвих характеристиках об'єктивності та її реалізації у цих двох сферах знання. Слід зазначити, що об'єктивність є імпліцитною характеристикою науки, вона є ідеалом, до якого прагнуть всі наукові дослідження, в тому числі і соціально-гуманітарні. "При всій складності предмета соціально-гуманітарних наук настанова на об'єктивне його вивчення й пошук законів є обов'язковою характеристикою наукового підходу"¹.

Хоча значення і вагомість об'єктивності в науці не викликає заперечень, при розгляді співвідношення природничих і соціальних наук ми стикаємось з поширеним закидом, за яким соціальні науки менш об'єктивні, ніж природничі.

У цьому закиді можна виокремити кілька аспектів: у соціальних науках дослідник неминуче включений у досліджуване суспільство, отже, він не може досягти "погляду зовні", а це веде до неможливості побудови цілком ціннісно-нейтральної теорії; соціальні дії мають свідомий характер тому суб'єктивність властива не лише досліднику як суб'єкту, а й досліджуваному соціуму як об'єкту соціального дослідження; нечіткість термінології соціальних наук ускладнює об'єктивне розуміння; обмежені можливості експериментальної перевірки гіпотез, адже переважна більшість соціальних процесів характеризуються незворотною, крім того в багатьох випадках експеримент не відображає, а видозмінює ситуацію.

Ці проблеми привертати увагу мислителів, які належали до різних напрямків. Найвагомий внесок в аналіз цих аспектів був зроблений протягом ХХ ст. в аналітичній та постаналітичній філософії науки, а останнім часом у зв'язку з розвитком синергетики вітчизняними методологами науки, тому доречно зупинитись на поглядах представників цих підходів.

Для з'ясування, наскільки справедливими є вищезазначені закиди, важливо розглянути трансформацію уявлень про об'єктивність.

Тривалий час ідеал об'єктивності пов'язувався з безстороннім неупередженим зображенням дійсності, коли постулювалась можливість побудови лише однієї істинної картини, яка б цілком адекватно описувала світ. Такі погляди широко представлені в позитивізмі, де наукове дослідження неодмінно асоціювалось з оперттям на об'єктивні факти. За позитивістського підходу вчений мав представляти об'єктивну істину, зафіксовану у фактах, а не свою точку зору, яка сприймалась як щось суб'єктивне, позанаукове.

Схожа настанова, застосована до гуманітарного знання, присутня у працях М.Вебера, який вважав, що вчений має спиратись на об'єктивні факти, ігноруючи власні упередження і ціннісні судження як ненаукові. Він стверджував, протиставляючи виклад фактів та їх оцінку "Я готовий знайти у працях наших істориків доказ

того, що там, де людина науки приходить із своїм власним ціннісним судженням, вже немає місця для повного розуміння фактів"².

Синергетичний підхід таке розуміння об'єктивності пов'язує із класичним етапом розвитку науки, де пізнання розглядалось як дослідження незалежного від суб'єкта стану речей. "Співвідношення суб'єкта й об'єкта пізнання мисляться в класичному типі раціональності таким чином, що суб'єкт має бути елімінованим, винесеним за дужки для забезпечення об'єктивності пізнання"³. Будь-які вказівки на наявність суб'єктивного погляду за класичного підходу розглядалися як відступ від об'єктивності. Суб'єкт ототожнювався з абстрактним носієм пізнавальних здатностей. Він постає як незалежний від об'єкта та інших суб'єктів, він є абстрактним носієм здатності до пізнання, яка є загальнолюдською і тому знеособленою. Цей образ цілком відповідав таким рисам класичної науки як фокусування уваги на лінійних процесах, теза про можливість створення єдиної істинної універсальної теорії.

Якщо виходити з цього ідеалу, то природничі науки опиняються у кращому становищі. Класична парадигма дозволяє ефективно вивчати механізми, в яких діють лінійні закономірності, однак вона не може дати задовільних висновків при застосуванні до складних систем, у яких відбуваються незворотні процеси. Цю парадигму важко застосовувати до суспільних наук, у яких дослідник через свою належність до суспільства, неможливість повністю від нього дистанціюватись виявляється приреченим на суб'єктивність. Неунікна включеність дослідника в суспільство, неможливість "погляду зовні" стає суттєвою перешкодою для вивчення суспільних явищ.

Відомо, що в історії філософії існували спроби розглядати суспільство як механізм, що складається з атомарних індивідів. Така настанова присутня у політичній філософії Гоббса й Локка. Інший приклад – утопії Мора і Кампанелли, де суспільство розглядається як цілком пізнавана система соціальних атомів, усі зв'язки між якими піддаються поясненню та контролю. В цій системі відсутні зміни, еволюція, вона є повністю самовідтворюваною. Однак штучність таких побудов лише підкреслює проблематичність застосування класичного ідеалу до сфери соціального.

Класичний спосіб реалізації ідеалу об'єктивності призвів до принципових труднощів, тому була створена низка концепцій, які намагались подолати ці труднощі.

У подальшому розвитку позитивізму відбулось усвідомлення неможливості реалізації позитивістського проєкту, оскільки аналіз факту показав його теоретичну навантаженість. Концепція "чистого досвіду", який не мав би на собі відбитку певних очікувань, виявилась лише метафорою. Факти являють собою не незалежну сукупність досвідних даних, хоча б тому, що вони впорядковуються за певної вибіркової точки зору. Тоді досвід не може поставати як об'єктивний, незалежний від дослід-

ника. На це вказував К.Поппер, стверджуючи, що наука не є набором абсолютно незалежних від людини фактів. "Це принаймні якесь зібрання і як таке залежить від інтересів і точки зору збирача. У науці цю точку зору, як правило, визначає наукова теорія, тобто ми вибираємо з нескінченного розмаїття фактів та їхніх аспектів ті факти й аспекти, що складають інтерес, бо пов'язані з більш або менш упередженою науковою теорією"⁴. Отже, будь-яка теорія неминуче буде містити суб'єктивний підхід, спиратиметься на вибірку точку зору.

Принцип фалібілізму, що постулює ненадійність і погрішність досягнутого знання, також заперечує можливість абсолютно об'єктивного пізнання, оскільки наукові теорії є витвором людини, а не віддзеркаленням незалежної від неї реальності.

Поппер, критикуючи логічний емпіризм, де теорії поставали як індуктивні узагальнення емпіричних даних, підкреслює, що появу теорії неможливо пояснити цілком раціонально. Тоді суб'єктивність при створенні теорії виявляється неунікною. Дослідник підходить до матеріалу завжди упереджено, адже неможливо досягти адекватного бачення реальності. Якщо не існує незалежних емпіричних фактів як підґрунтя для об'єктивної теорії, то будь-яка теорія має на собі відбиток суб'єктивного бачення проблеми, дослідник не може уникнути певної точки зору. Будь-яка теорія є суб'єктивною, визнають це її творці чи ні. Тому окремому вченому навіть не слід намагатись віднайти об'єктивну точку зору, адже за такою спробою неминуче буде критися суб'єктивність. Визнання неминучої суб'єктивності дослідника набуло особливої популярності в постмодернізмі (згодом цю тематику продовжив розвивати П.Феєрабенд), однак Поппер, на відміну від постмодерністів, не вважав за необхідне наголошувати на суб'єктивності, він намагався знайти засіб досягнення об'єктивності.

Визнання суб'єктивності вченого при створенні теорії не означає відмову від об'єктивності, адже теорія проходить ряд перевірок, які здійснюються в науковій спільноті і мають інтерсуб'єктивний характер. Вагому роль у становленні об'єктивності має наукове співтовариство, де проблеми розглядаються з різних точок зору, обговорюються в процесі "дружньо-ворожого співпраці багатьох науковців", яку Поппер вважає головним гарантом об'єктивності. "Наукову об'єктивність можна змалювати як інтерсуб'єктивність наукового методу"⁵. Публічний характер наукового методу розглядається як визначальний, а прагнення окремого науковця до об'єктивності – похідним від нього.

У працях наступних мислителів цього напрямку визнання неминучої суб'єктивності вченого ґрунтовно розроблялось. Ця проблема є ключовою у працях М.Полані. Він звертає увагу, що упередженість, яка присутня при аналізі й відборі фактів – неодмінна риса наукового пошуку взагалі. "У науковому дослідженні завжди наявні якісь деталі, які вчений не удостоює особливою увагою в процесі верифікації теорії. Такого типу особиста вибірковість є невід'ємною рисою науки"⁶.

Більш того, навіть сам вибір проблеми вже передбачає зацікавлення, а отже, й упередженість. "Жоден учений не може відмовитись від того, щоб відбирати дані у світлі своїх евристичних очікувань"⁷. Полані на прикладі утворення наукової картини світу показує суперечність концепції "абсолютного спостерігача" і неминучу людиномірність нашого знання. З точки зору "абсолютного спостерігача", як він мислився в класичному типі раціональності, людина мала б розглядатись як другорядне, несуттєве явище, натомість картина світу, як вона вимальовується в науці будь-якого періоду, є завжди людиноцентричною. Полані доходить висновку: "Всіляка спроба

повністю виключити людську перспективу з нашої картини світу неминуче веде до безглуздя"⁸.

Будь-яку практику чи діяльність, в тому числі й наукову, ми не можемо пояснити чисто раціонально. Крім експлікованих правил, дослідження спирається ще й на неявні прийоми, тому навіть "найстрогіші" сфери науки не вільні від особистісного рішення фахівця, яке спирається на приклад, традицію. "Отже, тією мірою, якою нашому інтелекту не вдається дотримуватись ідеалу точної формалізації, ми діємо й дивимось на речі у світлі неоформленого знання і мусимо визнати, що завжди приймаємо особистісне рішення, чи є воно нашим власним судженням, чи судженням, що виникає внаслідок підкорення авторитету, чиємусь прикладу чи традиції".

Крім того, визнання суб'єктивності і людиномірності науки не є неминучою вадою наукового дослідження, а й може відіграти позитивну роль. Дедалі більше усвідомлюється актуальність людиномірності знання, це дозволяє включити в науку цінності. "Особливий наш час настійно вимагає пошуків не стільки смислу природних явищ, скільки людиномірної значимості досягнутого знання"¹⁰.

С.Тулмін також указує, що у науці завжди присутній колективний вимір. Це спростовує прийнятий у традиційній епістемології образ суб'єкта, індивіда, який без сторонньої допомоги доходить до істини.

Потреба існування раціональної, незацікавленої точки зору залишається, однак заперечується пошук єдиної правильної теорії чи незмінних принципів, які б лежали в її основі. Визнається, що не всі концептуальні зміни спираються на раціональне підґрунтя.

Аналізуючи трансформацію наукових теорій, Тулмін указує на неминучу присутність суб'єктивності, адже вибір між теоріями – багатоаспектний процес, що включає і позараціональні чинники. Тут суб'єктивність виявляється властивою не лише окремому досліднику, а й науковій спільноті.

Х.Патнем, аналізуючи науку, яка розглядалась за вірець об'єктивності – фізику – доводив, що прагнення побудувати єдину цілісну картину, яка б давала повний опис, що був би безвідносним щодо дослідника, а значить, цілком незалежним від нього, зіткнулось з неподоланими труднощами у сфері квантової механіки. Іншою сферою, де також присутнє розуміння об'єктивності як елімінація суб'єкта, є логіка, однак Патнем на прикладі спроб вирішення "парадоксу брехуна" показує, що і в ній існують подібні проблеми, і доходить висновку, що "Божественне бачення", бачення, в якому абсолютно всі мови є рівноправними частинами цілісності, що вивчається, є недосяжним"¹¹. Тут йдеться не про практичну неможливість досягнення цілком безособового знання, а про "принципові труднощі з самим ідеалом, тобто, що ми не можемо більше уявити, що значить досягнення цього ідеалу"¹².

Таким чином, і в науках, які розглядаються як вірець об'єктивності, неможливо еліминувати суб'єкта. Це суттєво послаблює закид, за яким неминуча включеність соціального дослідника в соціум є перешкодою для об'єктивності досліджень.

Закид щодо свідомого характеру соціальних дій частково є слушним, оскільки у природничих науках, крім психології, на відміну від соціальних, ми не стикаємось з явищами свідомості як із предметом дослідження. Однак суб'єктивність, властиву об'єктам суспільних наук, не слід абсолютизувати, адже існують можливості її подолання. Розробка цих можливостей ґрунтовно представлена у теорії раціонального вибору, яка передбачає об'єктивацію таких суб'єктивних чинників, як цілі, цінності, інтереси. Якщо ми розглядатимемо ціннісні настанови й інтереси індивіда як причину його дія-

льності, то зможемо побудувати об'єктивне пояснення соціальної поведінки.

Теорія раціонального вибору розглядає соціальні явища як сумарну сукупність дій, здійснюваних раціональними індивідами. Індивіди будують свою поведінку, спираючись на свої уявлення, і суспільний результат – сумарний ефект взаємодії індивідів. Таким чином, свідомий індивід у своїй діяльності керується об'єктивними закономірностями (прикладом цього є закон "невидимої руки" А.Сміта).

Використання статистичного методу також дозволяє послабити значення суб'єктивності індивіда, а типологізація, що успішно застосовується у соціальних науках, є ще одним свідченням того, що попри суб'єктивність, в соціумі можна виділити різні типи характеристики, властиві різним індивідам.

Більша нечіткість термінології суспільних наук порівняно з природничими частково зумовлена пізнішим виникненням соціальних наук, і вона може уточнюватися у процесі розвитку цих наук. До того ж термінологія природничих наук не є абсолютно сталою та незмінною: наприклад, значення таких понять як "маса", "електрон", "енергія" тощо змінювались у процесі еволюції фізики. Цілий ряд суспільних наук (зокрема, соціальна психологія, соціологія) використовують досить визначену термінологію, яка в багатьох випадках дозволяє уникнути плутанини.

Закиди щодо ускладненості експериментальної перевірки соціальних теорій здебільшого пов'язані зі спрощеним розумінням експерименту, яке застосовується для аналізу лінійних закономірностей і зворотніх, повторюваних процесів. У природничих науках також існують проблеми, пов'язані з відтворюваністю експерименту і впливом дослідника на досліджуване явище, коли ми стикаємось зі складними нелінійними процесами, що характеризуються незворотною. Ці аспекти ґрунтовно висвітлені у синергетичному підході.

У фокусі уваги синергетики перебувають складні нелінійні системи (до яких належить і соціум), які найдоречніше аналізувати за допомогою засобів постнекласичної методології. Саме постнекласичний тип наукової раціональності дозволяє найповніше розкрити характерні риси соціально-наукових досліджень. Дослідження на постнекласичному етапі відкритих систем впливає на ці системи незворотним чином. "Загальних настанов дії суб'єкта при вивченні таких систем ще не існує, невідомо навіть, чи можуть вони існувати, оскільки дуже слабого випадкового впливу достатньо, щоб визначити вибір системою альтернативного способу поведінки, а надалі наслідки цього вибору посилюються нелінійністю"¹³. Ці риси є неодмінною ознакою соціальних систем. Змінюється і статус суб'єкта: "У сучасному фізико-космологічному пізнанні, яке зорієнтоване на дослідження такого глобального еволюційного об'єкта як всесвіт, суб'єкт постає вже не як абсолютно суверенний, різко відмежований від об'єкта, а як підсистема цього об'єкта"¹⁴. Таке співвідношення суб'єкта і об'єкта якнайкраще застосовується в соціальних науках, де суб'єкт дуже часто сам є елементом досліджуваної системи, і тому визнання взаємодії суб'єкта й об'єкта має важливе значення. У цілому ряді соціологічних і психологічних досліджень дослідник не просто спостерігає незалежну від нього реальність, а й активно на неї впливає.

Загалом постнекласична методологія дозволяє адекватніше, ніж класична чи некласична, висвітлити суспільні процеси, розкрити суспільну динаміку, сформулювати закономірності суспільного розвитку, які б враховували одиничне, випадкове. Класична наука націлена на виявлення типових, повторюваних залежностей у суспі-

льстві, однак це нерідко досягається ціною нехтування та маргіналізації унікальності і неповторності індивіда. Як протиполож до такої настанови існував підхід, що акцентував увагу на одиничному, унікальному, однак тут виникали проблеми, пов'язані з аналізом колективної соціальної дії, яка не зводилась до взаємодії одиничних індивідів. Постнекласичний підхід намагається подолати недоліки попередніх. "В основі постнекласичного проекту – повернення суспільству цілісності, формування нового панорамного погляду без втрати індивідуальної перспективи. При цьому акцент робиться на процесуальності всіх системних структур, на тому, що навіть стабільність – це завжди процесуальна стабільність"¹⁵.

Із синергетичною позицією перегукується концепція С.Беста та Д.Келнера (S.Best, D.Kellner). Вони аналізують підхід соціальних конструктивістів, який усуває вади сцієнтизму, не відмовляючись при цьому від пошуку істини. Зовнішній світ існує об'єктивно, незалежно від соціуму, однак "закони природи", що його описують, є соціальними конструктами, які підлягають обговоренню, перегляду, критиці, розвитку. "Соціальні конструктивісти вважають, що наші наукові закони і пояснення постійно змінюються відповідно до відкриттів у науці, поворотів у інтелектуальній моді, змін парадигм знання й дослідження, і що не існує об'єктивності, знання чи істини, незалежних від наших концептуальних схем, що всі дискурси є соціально сконструйованими і піддаються змінам та модифікаціям"¹⁶.

Таким чином, врахування цінностей, які сповідує дослідник і відмова від точки зору "божественного погляду" не виключає об'єктивності дослідження (прикладом цього може бути екологія). Натомість "модерна" наука, що неодмінними умовами об'єктивності вважала безсторонність і відсутність будь-яких упереджень, імпліцитно містила цінності контролю й панування. Епістемологія не є ціннісно нейтральною, вона пов'язана з обґрунтуванням стратегії об'єктифікації та технологізації світу. З нею нерідко асоціюється прагнення до володіння суб'єкта над об'єктом, де об'єкт виступає як пасивне начало.

Розгляд різних аспектів, що стосуються особливостей реалізації об'єктивності в природничому й соціальному знанні дозволяє зробити ряд висновків.

Внаслідок як соціальних (наука завжди має бути людиномірною, адже вона задовольняє саме людський інтерес), так і внутрішньонаукових факторів (неможливість досліджувати цілий ряд явищ і процесів, не втручаючись у них і не здійснюючи незворотних змін) ідеал об'єктивності як повної елімінації суб'єкта є нездійсненним. Неможливість досягнення абсолютно об'єктивного "божественного бачення" у найстрогіших сферах науки трансформує саме уявлення про об'єктивність, поширення якого на соціальне знання не викликає принципових труднощів. Елементи суб'єктивності, неодмінної наявності в наукових процедурах і науковому знанні неусвідомлюваного і принципово не експлікованого досвіду роблять неможливим об'єктивність у класичному розумінні і дозволяють послабити закид, за яким соціально-гуманітарні дослідження є необ'єктивними, оскільки в них присутня упередженість вченого.

Закид, що стосується включеності соціального вченого у суспільство, значно послаблюється, адже така включеність дослідника в досліджувану систему не є проблемою лише соціальних наук. У фізиці та інших природничих науках при дослідженні об'єктів мікрорівня ми змушені враховувати засоби діяльності суб'єкта, оскільки вони не фіксують картину, яка була б повністю зовнішньою щодо них і незалежною, а й активно втручаються в неї.

Суб'єктивність, притаманна об'єкту соціальних досліджень, є справді відмінною рисою соціальних наук,

однак це не означає нездоланну перешкоду для досягнення об'єктивності соціальних досліджень. Ця суб'єктивність не набуває абсолютного характеру, адже в багатьох соціальних ситуаціях поведінка суб'єкта є типовою і прогнозованою. Теорія раціонального вибору містить формальні моделі, що застосовуються в економіці, політології тощо, які формулюють закономірності поведінки раціональних індивідів. В них досягається значна ступінь об'єктивності, хоча слід робити поправку на існування відмінностей між реальним і раціональним індивідом. Це передбачає, що поняття раціонального індивіда тут постає як ідеалізація. Ідеалізація є закономірним явищем у науці, тому теорія раціонального вибору не лише не віддаляє, а навпаки, наближає соціальні дослідження до ідеалу науковості.

Щодо можливостей експериментальної перевірки гіпотез, то соціальні науки знаходяться у гіршому становищі, але це значною мірою пояснюється складністю їхнього об'єкта. У природничих науках при розгляді співмірних за складністю систем постають проблеми такого ж характеру, як і в соціальних.

Отже, на сучасному етапі наукового пізнання настає нова на об'єктивне вивчення явищ і процесів залиша-

ється як регулятив, але засоби досягнення об'єктивності стають іншими. Врахування засобів діяльності і ціннісних настанов суб'єкта, відмова від концепту єдиної істинної теорії, визнання обмежень експериментальної перевірки теорій дозволяють повніше реалізувати ідеал об'єктивності і у сфері соціальних наук.

¹ *Степин В.С.* Теоретическое знание. – М., 2000. – С.100-101; ² *Вебер М.* Избранные произведения. – М. 1990. – С.723; ³ *Добронравова И.С.* Идеалы и типы научной рациональности // Философия. Наука. Цивилизация. – М., 1999. – С.89; ⁴ *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги. – К., 1994. – Т.2. – С.281; ⁵ Там само. – С.235; ⁶ *Полани М.* Личностное знание. – М., 1985. – С.43; ⁷ Там само. – С.57; ⁸ Там само. – С.20; ⁹ Там само. – С.87; ¹⁰ *Овчинников Н.Ф.* О моральной ответственности ученого // Естествознание в гуманитарном контексте. – М., 1999. – С.161; ¹¹ *Патнэм Х.* Реализм с человеческим лицом // Аналитическая философия: Становление и развитие (антология). – М., 1998. – С.482; ¹² Там само; ¹³ *Добронравова И.С.* Идеалы и типы научной рациональности // Философия. Наука. Цивилизация. – М., 1999. – С.90; ¹⁴ *Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В.* Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури. Монографія. – К., 2000. – С.74; ¹⁵ *Беззенко Л.Д.* Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К., 2002. – С.416; ¹⁶ *Best, Steven and Kellner, Douglas.* The Postmodern Turn. New York – London: The Guilford Press. – P.236.

Надійшла до редколегії 12.01.2005

О.С. Куліна, асп.

"СУСПІЛЬНЕ" ТА "СОЦІАЛЬНЕ": ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ

Розглянуто проблему визначення найважливіших категорій соціальної філософії та суспільних наук.

The problem of definition of the most important categories of social philosophy and social sciences is considered.

Однією з найскладніших проблем сучасної соціальної філософії є визначення категорій – фундаментальних понять, що відбивають найбільш суттєві, закономірні зв'язки і відносини дійсності й пізнання. Останнім часом у зв'язку з припливом нових соціально-філософських ідей із західної філософії та соціології посилюється тенденція до заміни деяких традиційних соціально-філософських понять на більш "модні" західні (значною мірою соціологічні) варіанти. Це свідчить про невизначеність таких основних понять соціальної філософії та соціології, як "суспільне" та "соціальне", "суспільство" та "соціум", "суспільні відносини" та "соціальні відносини". Крім того, стали широко застосовуватися такі поняття, як "соцієтальне" (або "соцієтарне"), "соціосфера", "соціокультурне". Дана ситуація непокоїть як українських, так і російських вчених, адже розмова йде про визначення об'єкта й предмета філософських і наукових досліджень. Найбільш ґрунтовний аналіз даної проблеми зустрічається в першу чергу у деяких підручниках із соціальної філософії та соціології, монографіях¹, на сторінках фахових журналів (наприклад, на сторінках російського журналу "Личность. Культура. Общество" була розгорнута ціла дискусія стосовно місця й статусу соціальної філософії у системі знань "Сучасна соціальна філософія: предмет і шляхи розвитку", у якій брали участь К.Пігров, М.Розов, К.Момджан, В.Шевченко, С.Крапівенський та інші).

У цій статті ми спробуємо визначити сутність даної проблеми і висвітлити деякі аспекти співвідношення головних категорій соціальної філософії та соціології у зв'язку зі специфікою даних галузей знань.

Соціальні філософи зазначають, що побудова системи категорій соціальної філософії, як і суто наукова інтерпретація їх змісту, на сьогоднішній день перебуває у початковому стані². Інтерпретація головних категорій, а тим більше – їх систематизація, є головною умовою інституалізації тієї чи іншої науки як окремої галузі наукових знань. В.П.Андрущенко та М.І.Михальченко вважа-

ють, що ця проблема "є надзвичайно актуальною для становлення соціальної філософії як науки, адже, як відомо, будь-яка наука одержує статус науки лише тоді, коли вона розпочинає вивчення своїх засад – того категоріального каркаса, за допомогою якого вона освоює дійсність і доводить до людей свої головні висновки"³. Але, як справедливо зауважує В.І.Воловик, правомірність розгляду соціальної філософії у якості науки викликає сумніви: "Якщо наука про суспільство, та чи інша з її галузей, виступає як теоретичне освоєння соціальної реальності, то соціальна філософія – як усвідомлення форм і способів цього освоєння"⁴. Соціальна філософія – не наука, а рефлексуюча система, об'єктом соціальної філософії є умовляні конструкції й ідеальні моделі, які віддзеркалюють ставлення людини до світу.

Особливої гостроти набула дискусія про диференціацію соціальної філософії та соціології. З одного боку, соціальна філософія стала джерелом соціології, але це не означає, що процес інституалізації соціології робить зайвою саму соціальну філософію. Становлення й розвиток соціології ознаменовані появою такого роду досліджень, специфіка, ступінь конкретності котрих виходять за межі філософського аналізу (наприклад, різноманітні суто емпіричні соціологічні дослідження, прив'язані до конкретних регіонів, певних часових відрізків тощо). Це і дає підстави для проведення демаркаційної лінії між соціальною філософією та соціологією.

З іншого боку, складність співвідношення соціальної філософії та соціології пов'язана з певними традиціями, які склалися у радянській філософській літературі відносно терміна "соціологія", за якою соціальна філософія та соціологія повністю розводилися, в той час як на Заході соціологія охоплювала більш широкий шар проблем, ніж соціологія у нас, а соціальна філософія, на відміну від вітчизняної, не була виражена у таких різко окреслених формах історичного матеріалізму. Тому, на думку В.С.Баруліна, соціально-філософські ідеї і власне соціологічні співіснують і органічно переплітаються, взаємо-